ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ.К.Д.УШИНСЬКОГО

УДК 378.14+378.126+378.180.6

ВАСИЛЬЄВ ГЕОРГІЙ ІВАНОВИЧ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ВУЗАХ МВС

Спеціальність 13.00.01 -
теорія та історія педагогіки
13.00.04

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса - 1997

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському інституті внутрішніх справ МВС України.

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент
Яворська Галина Харлампіївна,
Одеський інститут внутрішніх справ,
учений секретар

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук, професор
Курлянд Зінаїда Наумівна,
Південноукраїнський державний
педагогічний університет ім К.Д.Ушинського,
професор кафедри педагогіки

- кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник
Солдатенко Микола Миколайович,
Інститут педагогіки і психології професійної
освіти АПН України,
завідувач лабораторії педагогічної освіти

Провідна установа - Одеський державний університет
ім.І.І.Мечнікова, кафедра педагогіки,
Міністерства освіти України, м.Одеса

ЛННБ України ім.В.Стефаника
00751219 (Р)

Захист відбудеться "14" жовтня 1997 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 05.08.03 при Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім.К.Д.Ушинського за адресою: 270020, м.Одеса, вул.Старопортофранківска, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету ім.К.Д.Ушинського.

Автореферат розіслано "12" вересня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
канд.пед.наук, професор **Н.А.Кавалерова**

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження. Стратегічне спрямування кадрової політики МВС України передбачає передусім забезпечення морального виховання, юридичної та спеціальної компетентності, підвищення професійної майстерності, психологічної стійкості співробітників ОВС, їх уміння працювати в сучасних умовах державного поступу.

Організація підготовки спеціалістів у вузах системи МВС зорієнтована насамперед на Закон України "Про освіту", Державну національну програму "Освіта" (Украіна XXI століття), відомчі нормативні документи, які регламентують навчально-виховний процес (Накази МВС NN519 - 1992 р., 505 - 1994 р., рішення Колегії МВС N3 КМ/2 - 1993 р.).

Одним із суттєвих чинників удосконалення підготовки кадрів у вищих навчальних закладах МВС є підвищення ефективності роботи педагогічних колективів щодо їх професійного виховання та створення належних умов адаптації до середовища, в якому відбувається навчальна діяльність курсантів і яке найбільш повно сприяє входженню їх до нового соціального середовища та залученню до нового виду діяльності. Від успішного здійснення навчальної, соціально-психологічної та професійної адаптації курсантів у процесі навчання залежить їх ставлення до обраної професії, стійкість та закріплення в органах внутрішніх справ, подальший професійний розвиток.

Епізодичність адаптаційних виховних заходів, які проводяться у вищих навчальних закладах МВС, їх недостатні науково-теоретична обгрунтованість та методичне забезпечення не дозволяють в умовах сьогодення успішно розв'язувати завдання адаптації курсантів у масовій навчально-виховній практиці.

ЛНБ ім. В. Стефаника АН України

Окремі педагогічні знахідки в цьому важливому напрямку про-

фесійної педагогічної роботи, якими послуговуються в деяких вузах МВС, все ще не стали надбанням переважної більшості осіб командно-викладацького складу вузів. У результаті недостатньої ефективної адаптаційної роботи в багатьох вузах МВС спостерігаються значні труднощі як у безпосередньому процесі теоретичного навчання курсантів, так і під час виконання ними всіх видів практичної діяльності, а надалі й у перші роки служби в ОВС. Щоправда, має місце значний відсів курсантів, які через певні причини виявилися нездатними вчитися в умовах вузу МВС - навчального закладу закритого типу зі специфікою набору та навчання. Подолання означених прогалин у практиці підготовки спеціалістів у сфері правоохоронної діяльності неможливе без комплексної адаптаційної роботи в період перших двох років перебування курсантів у вузі закритого типу.

У результаті неадекватних підходів до організації навчально-виховного процесу, спрямованого на розв'язання завдань комплексної адаптації курсантів, неузгодженості дій та недостатньої уваги до вирішення означеної проблеми з боку керівників навчальних закладів МВС, курсанти, як засвідчує практика, досить важко адаптуються до нової системи соціальних відносин. Це спричинює протиріччя між потребою практики в корінній зміні організації виховної роботи у вузах МВС із метою її орієнтації на навчальну, соціально-психологічну й професійну адаптацію курсантів до нових умов життєдіяльності та неготовністю педагогічної теорії до вирішення даного питання. Окреслене протиріччя й визначило проблему нашого дослідження, яка полягає передусім у пошуку організаційно-педагогічних умов, шляхів та засобів підвищення ефективності процесу адаптації курсантів до навчання у вузах МВС у період реформування соціально-економічних відносин.

Динамічність змін у суспільстві, структура злочинності, зростаюча криміналізація суспільства потребують упровадження оперативних,

науково-обгрунтованих заходів, спрямованих на вдосконалення форм і методів організації навчально-виховного процесу, підвищення професійної майстерності, фізичної та психологічної підготовки курсантів, формування в них готовності до розв'язання службових завдань в екстремальних ситуаціях. Стратегічний напрямок кадрової політики МВС передбачає створення науково-обгрунтованої системи підготовки спеціалістів, здатних працювати в різноманітних галузях правоохоронної діяльності. Ці обставини сприяють посиленню актуальності проблеми підвищення якості професійного навчання курсантів у навчальних закладах системи МВС та підкреслюють соціальну значущість адаптаційної виховної роботи педагогів. Водночас зростають вимоги до особистісної відповідальності курсантів як суб'єктів вибору професії в реалізації своїх професійних намірів. Окреслені обставини, що зумовили актуальність поставленої проблеми, визначили й вибір теми нашого дослідження: "Педагогічні умови адаптації курсантів до навчання у вузах МВС".

Об'єкт дослідження - навчально-виховний процес вузу закритого типу.

Предмет дослідження - адаптація курсантів до навчання у вузах системи МВС.

Мета дослідження - визначити та науково обгрунтувати педагогічні умови, що сприяють ефективній адаптації курсантів до навчання у вузі закритого типу.

Концепція дослідження. Основний задум дослідження полягає в тому, що адаптація курсантів до навчально-виховного процесу вузу МВС розглядається нами як один із важливих механізмів комплексної соціалізації особистості в трьох аспектах: навчальному, соціально-психологічному та професійному. Останній довзволяє уявити адаптацію курсантів до нових умов життєдіяльності у вигляді цілісної струк-

тури. Адаптація - це не лише активне пристосування особистості до нових умов, але й результат цього процесу. Тому в запропонованому дослідженні адаптація подана в динаміці, з виділенням рівнів і стадій адаптаційного процесу. Урахування рівня адаптованості кожного курсанта становить провідний конструктивний принцип коригування процесу адаптації конкретної особистості.

Психолого-педагогічний аспект адаптаційного процесу спрямований на поєднання цілей та ціннісних орієнтацій групи й особистості, що входить до неї, засвоєння норм і стосунків, традицій і групової культури, включення особистості до рольової структури групи в умовах спільної правоохоронної діяльності. Основні типи професійної орієнтації визначаються характером потреб і мотивів особистості. Ключовим моментом у досягненні ефективної адаптованості кожної особистості розглядається поетапна організація навчально-виховної роботи в адаптаційний період у взаємодії факторів, педагогічних функцій та умов, адекватних кожному етапові.

Гіпотеза дослідження. Організація педагогічного процесу, спрямованого на розв'язання комплексних завдань навчальної, соціально-психологічної та професійної адаптації курсантів вузів МВС, буде ефективною, якщо: забезпечити поетапну навчально-виховну роботу за всіма видами адаптації з урахуванням адекватних кожному з них провідних факторів, педагогічних функцій та умов; реалізувати індивідуально-орієнтований і диференційований підходи відповідно до типу професійної орієнтації особистості курсанта; увести до навчально-виховного процесу систему емоційно-позитивного стимулювання діяльності курсантів першого курсу.

Завдання дослідження:

- уточнити сутність і структуру феномену "адаптація курсантів до навчання у вузі закритого типу";

- виявити фактори, функції та умови педагогічної діяльності, що адекватні адаптаційному періоду;

- розробити критерії та показники рівнів адаптованості курсантів;

- визначити рівні адаптованості курсантів до навчання у вузі системи МВС;

- розробити та апробувати комплексну поетапну систему навчально-виховної роботи вузу в адаптаційний період.

Методологічні засади дослідження складають положення теорії пізнання про діалектичний взаємозв'язок об'єктивних і суб'єктивних факторів формування й розвитку особистості в процесі її життєдіяльності; активності та пристосування суб'єкта до різноманітних видів діяльності в процесі її соціалізації.

Теоретичними засадами дослідження виступили положення сучасних педагогічних концепцій: соціально-педагогічної роботи з дітьми (А.М.Богуш, В.Г.Бочарова, В.Г.Кузь); соціалізації особистості (А.В.Мудрик, М.І.Рожков); системно-соціального виховання (Н.М.Таланчук); системи виховної роботи (Л.І.Новикова); а також праці О.Ф.Алексєєва, І.Д.Афоніна, В.П.Беспалько, Л.А.Булатової, П.О.Вязницького, М.М.Дьяконова, Г.С.Дуніна, О.Г.Мороза, Є.Б.Савченко, В.М.Синьова, М.М.Солдатенка, Г.Х.Яворської, які дозволяють розкрити сутність адаптаційного процесу у вузах закритого типу.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури з проблем дослідження, узагальнення науково-теоретичних та дослідницьких даних; вивчення й аналіз досвіду навчально-виховної роботи вузів в адаптаційний період; аналіз вузівської документації (планів виховної роботи й виховних заходів); емпіричні - анкетуання, інтерв'ювання, спостереження, бесіда; педагогічний експеримент; методи математичної статистики.

Дослідження здійснювалося в три етапи.

На першому етапі (1991-1993 рр.) вивчалася та аналізувалася наукова, психолого-педагогічна література з проблем дослідження; визначалися особливості адаптації курсантів навчальних закладів МВС, а також розроблялися концептуальні засади критеріального підходу до діагностики рівня їх адаптованості до навчально-виховного процесу.

На другому етапі (1993-1995 рр.) проводився формуючий експеримент, у процесі якого експериментально перевірялися достовірність і надійність заходів, дій щодо вдосконалення процесу навчальної, соціально-психологічної та професійної адаптації курсантів навчальних закладів МВС.

На третьому етапі (1995-1996 рр.) визначалася ефективність розробленої системи організації адаптаційного процесу курсантів вузу МВС в умовах масового навчання; узагальнювалися експериментальні дані; апробувалися результати дослідження.

База дослідження. Базою дослідження стали Одеське училище міліції, Одеський інститут внутрішніх справ, Одеський інститут сухопутних військ; аналізувався та використовувався досвід роботи Львівського, Запорізького та Луганського інститутів внутрішніх справ. Усього в дослідженні брало участь 400 курсантів.

Наукова новизна роботи:

уточнено та науково обгрунтовано структуру адаптації курсантів до навчання у вузі МВС, сутність якої полягає в тому, що це є полікомпонентний процес різних видів адаптації - формальної і творчої, дидактичної, соціально-психологічної та професійної;

виявлено фактори, педагогічні функції й умови, що стимулюють процес адаптації, серед яких найбільш ефективними є: фактори - діяльність у всій її різноманітності, розвивально виховуючий потенціал соціального середовища, установка на професійну діяльність; функції-

гностична, прогностична, професіоналізації; педагогічні умови - просвітительсько-профорієнтаційна робота, диференціація та індивідуалізація навчально-виховної роботи з курсантами та інші;

розроблено критерії та показники рівнів адаптованості курсантів на основі рейтингової методики і оцінки; класифіковано на основі аналізу мотивації вступу до вузу системи МВС та становлення професійної діяльності професійно орієновані типи особистості курсантів;

виявлено стадії адаптаційного процесу;

розроблено комплексну поетапну систему навчально-виховної роботи вузу в адаптаціний період, компонентами якої є - профорієнтаційний (І), підготовчий (ІІ), ознайомчий (ІІІ), основний (ІУ), коригуючий (У).

Теоретична значущість дослідження полягає в науковому осмисленні сутності адаптаційного процесу курсантів, які навчаються в системі вузів МВС; в уточненні його структури; у визначенні факторів, педагогічних функцій та умов; у розробці концепції й теоретичному обгрунтуванні моделі поетапної виховної адаптаційної роботи з курсантами; у виявленні рівнів і стадій адаптації курсантів до навчально-виховного процесу вузу закритого типу та опис їх характеристики; у становленні закономірних тенденцій адаптаційного процесу у вузах системи МВС.

Практична значущість дослідження. Теоретичні положення й висновки, що витікають із результатів дослідження, поглиблюють концептуальні уявлення про комплексний процес адаптації курсантів до навчально-виховного процесу у вузі закритого типу, обгрунтовують реалізацію педагогічних функцій та умов ефективного здійснення адаптаційного процесу. На основі результатів дослідження розроблені: система виховної роботи з курсантами 1-2- курсів адаптаційної спрямованості, методика рейтингового контролю знань, умінь та навичок;

система взаємодії командного й професорсько-викладацького складів вузу МВС у розв'язанні завдань навчально-виховної, соціально-психологічної та професійної адаптації курсантів; методика підготовки командно-викладацького складу навчальних закладів МВС до вирішення проблем адаптаційного процесу вузу; програма методичного семінару викладачів "Професійне виховання та соціальна адаптація курсантів вузу МВС", що дає можливість практично реалізувати запропоновану систему в навчально-виховному процесі вузу МВС.

Достовірність результатів дослідження забезпечувалася всебічним аналізом проблеми під час визначення вихідних теоретико-методологічних позицій; комплексом емпіричних і теоретичних методів, адекватних завданням дослідження; цілеспрямованим аналізом досвіду роботи та узагальненням результатів дослідно-експериментальної роботи, що проводилася протягом декількох років. Репрезентативність одержаних результатів забезпечувалася широкою базою дослідження, обробкою даних на ЕОМ.

На захист виносяться:

- Сутність і структура адаптації курсантів до навчання у вузі МВС: навчальна, соціально-психологічна та професійна.

- Функції педагогічної діяльності, педагогічні умови та фактори, що стимулюють адаптаційний процес.

- Етапи здійснення комплексної навчально-виховної роботи педагогічного колективу вузу МВС в адаптаційний період.

Особистий внесок дисертанта в розробку досліджуваної проблеми полягає у виявленні стадій протікання адаптаційного процесу, у визначенні функцій педагогічної діяльності викладачів вузу МВС, педагогічних умов та факторів, у їх взаємозв'язку, що забезпечують ефективність адаптаційного процесу курсантів.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати роботи доповідалися й обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях (Одеса, 1996 р.; Харків, 1996 р.; Одеса, 1996 р.; Одеса, 1997 р.).

За матеріалами дослідження підготовлені методичний посібник і методичні рекомендації, що апробовані в процесі теоретичної й практичної підготовки курсантів і командно-викладацького складу Одеського інституту внутрішніх справ, Одеського інституту сухопутних військ у процесі занять за курсами "Професійна педагогіка й психологія", "Методика психолого-педагогічної роботи з особовим складом".

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатку. Крім текстових матеріалів у роботі подано 4 схеми, 28 таблиць, 4 графіки, 3 гістограми, додатки.

Основний зміст роботи

У вступі обгрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його проблему, наукову концепцію, визначено мету, об'єкт, предмет, завдання, гіпотезу та методи дослідження, його наукову новизну, теоретичну та практичну значущість; сформульовано основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Теоретичні засади адаптації курсантів до навчання у вузі" розглядаються зміст, структура та види адаптаційного процесу курсантів у вузі закритого типу.

Проблема адаптації особистості перебуває сьогодні в центрі уваги дослідників різних наук. Однак, незважаючи на величезний інтерес, який виявляють дослідники різних галузей наук - біології (А.В.Сахнов), фізіології (М.Г.Колпаков, І.Б.Павлов), соціології (С.Д.Артемов), психо-

логії (М.І.Дьяченко, Л.А.Кандибович), педагогіки (Л.А.Булатова, О.Г.Мороз, Є.Б.Савченко) - до проблеми адаптації, означене явище в сучасних умовах вивчено недостатньо, що зумовлює невизначеність передусім у самому трактуванні поняття "адаптація". Окреслена обставина спонукала нас звернутися до уточнення етимології даного феномена.

Етимологічно поняття "адаптація" походить від англійського "adaption", яке, у свою чергу, походить від латинського слова "adaptere", що тлумачиться як "пристосування".

Виконані дослідження розкривають види професійної адаптації: педагогічної (І.Т.Огородников, П.А.Шимбірев), медичної (Ф.З.Терсон, Г.Сельє), військовослужбовців (П.О.Вязицький, Г.В.Єндальцев, М.М.Дьяконов).

Найбільш близьким до предмета нашого дослідження є трактування поняття адаптації військовослужбовців, що визначається як спрямованість індивідуальної та колективної діяльності, поведінки військовослужбовців відповідно до характеру й умов служби, виконання бойових завдань (П.О.Вязицький, Г.В.Єндальцев).

Узагальнення досліджень філософів (С.Д.Артемов, Т.Г.Дічев, С.В.Кінільов, І.С.Кон, І.А.Милославова), психологів (О.Ф.Алексєєва, А.Б.Копилова, Р.А.Кузьміна та ін.), педагогів (А.Ф.Бенедиктова, В.О.Сластьонін, Т.Б.Чернявська, Р.І.Хмелюк та ін.) дозволило визначити зміст та основні компоненти адаптаційних процесів, притаманних вузу системи МВС.

Вузи системи МВС - це навчальні заклади цілодобово регламентованого військового режиму. Випускники шкіл, котрі вступили до вузу МВС, займають соціальну позицію "курсанти" з присвоєнням їм спеціального звання "рядовий міліції", "рядовий внутрішньої служби".

Курсанти одержують службове посвідчення особистості та уніформу зі знаками розрізнення відповідно до їх спеціального звання. Специфічними є й умови проживання курсантів. Вони розміщуються в казармах, з дотриманням вимог, що передбачені Тимчасовим Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України та Правилами внутрішнього розпорядку. Особливо жорсткі умови навчання й служби для курсантів першого курсу. Вони можуть залишити навчальний заклад, казарму лише за наявністю звільнення, відповідно до порядку, що встановлений військовослужбовцям строкової служби. З урахуванням аналізу сутності адаптації й специфіки навчально-виховного процесу у вузі системи МВС даємо робоче визначення досліджуваного феномена.

Адаптація курсантів до навчально-виховного процесу у вузі системи МВС - це полікомпонентний процес пристосування, призвичаювання особистості до нового соціального статусу, входження її до специфічного колективу вузу закритого типу, з жорсткою статутно-регламентованою системою стосунків, що зумовлює психологічну перебудову особистості з орієнтацією її на майбутню правоохоронну діяльність. Це багатоплановий психолого-педагогічний процес цілісної соціальної адаптації особистості, що включає в себе низку окремих взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою компонентів, найбільш суттєвими з яких в умовах навчання курсантів у вузах системи МВС є: навчальний, соціально-психологічний та професійний.

Навчальна адаптація - процес активного пристосування особистості до умов навчання в вузі "закритого" типу при відповідній організації навчально-виховної роботи.

Соціально-психологічна адаптація - організований процес активного пристосування індивіда до нового соціуму в умовах статутно-регламентованої системи стосунків - "курсант - взвод - курсант", "курсант - командно-професорський склад".

Професійна адаптація - психологічна перебудова особистості з орієнтацією її на майбутню правоохоронну діяльність в умовах певного обмеження громадянських свобод специфічними умовами служби - статутні стосунки, принцип єдиноначальності, уніформа, Присяга при можливих несприятливих зовнішніх психологічних впливах, у тому числі й екстремальних.

Отже, у процесі розв'язання завдань прискорення темпів адаптації курсантів, зважаючи на перманентний характер цього процесу, зумовленого динамікою змін, які відбуваються в суспільстві, командно-викладацький склад вузів МВС, на наш погляд, повинен розглядати його в двох аспектах. По-перше, як завдання прийняття їх вихованцями соціальної позиції курсантів вищої професійної школи МВС і, по-друге, як завдання включення їх до суспільної системи нових соціально-економічних відносин. Дидактичні засади організації навчально-виховної роботи в адаптаційній період відображено на схемі (див. схему 1).

У другому розділі "Організація навчально-виховної роботи з курсантами в адаптаційний період" подано результати діагностики вихідних рівнів адаптованості курсантів першого курсу; висвітлено дидактичні засади організації адаптаційної роботи, динаміку формування рівнів адаптованості та ефективність експериментальної системи навчально-виховної роботи в адаптаційний період.

Під час вивчення сутності адаптації курсантів вузів МВС теоретичні положення перевірялися та підкріплювалися експериментальними даними. Так, у процесі вивчення особливостей контингенту курсантів перших-третіх курсів вузів МВС України нами було виділено п'ять типів курсантів із різноманітним ступенем професійної орієнтації, що дозволяє індивідуалізувати й диференціювати форми, методи і прийоми роботи за всіма трьома видами адаптації: навчальної, соціально-психологічної та професійної.

Перший тип - професійно-орієнтовані курсанти на зміст та умови праці за обраною спеціалізацією правоохоронної діяльності. Провідними для них є професійно-орієнтовані мотиви.

Другий тип особистості, орієнтований на вуз МВС як засіб одержання вищої освіти задля уникнення служби в армії. Мотиви вибору професії - ситуативні.

Третій тип - "вижитий зі школи учень", колишнє "лихо" класних керівників. У цих курсантів переважають випадкові мотиви.

Четвертий тип курсантів - "раціоналісти" , з домінуючими кар`єристсько-службовими мотивами.

П'ятий тип - "приїжджий", "мігрант" (переважно із сільської місцевості). Провідні мотиви в курсантів цього типу- кар'єристсько-матеріальні.

З урахуванням типології курсантів була розроблена модель формуючого експерименту, яка передбачала включення вихованців перших курсів у процес цілеспрямованої комплексної адаптації. Дидактичними засадами розробленої моделі формуючого експерименту виступила комплексна реалізація виділених факторів, функцій педагогічної діяльності та педагогічних умов.

Модель формуючого експерименту обіймала п'ять етапів (див. схему 2). Перший етап - профорієнтаційний. Його мета - професійно-педагогічна робота серед школярів старших класів, правоохоронна просвітительська робота в школах та стінах вузу. Провідним фактором означеного етапу виступило формування установки на майбутню професію співробітника МВС. Функціями педагогічно-просвітительської діяльності були прогностична (орієнтація особистості на вибір професії співробітника МВС) та фатична, яка передбачає встановлення контакту з випускниками, виховання інтересу до професії правоохоронної галузі, залучення їх до складу абітурієнтів інституту МВС. Провідні педа-

Схема 1.

Дидактичні основи організації навчально-виховної роботи в адаптаційний період

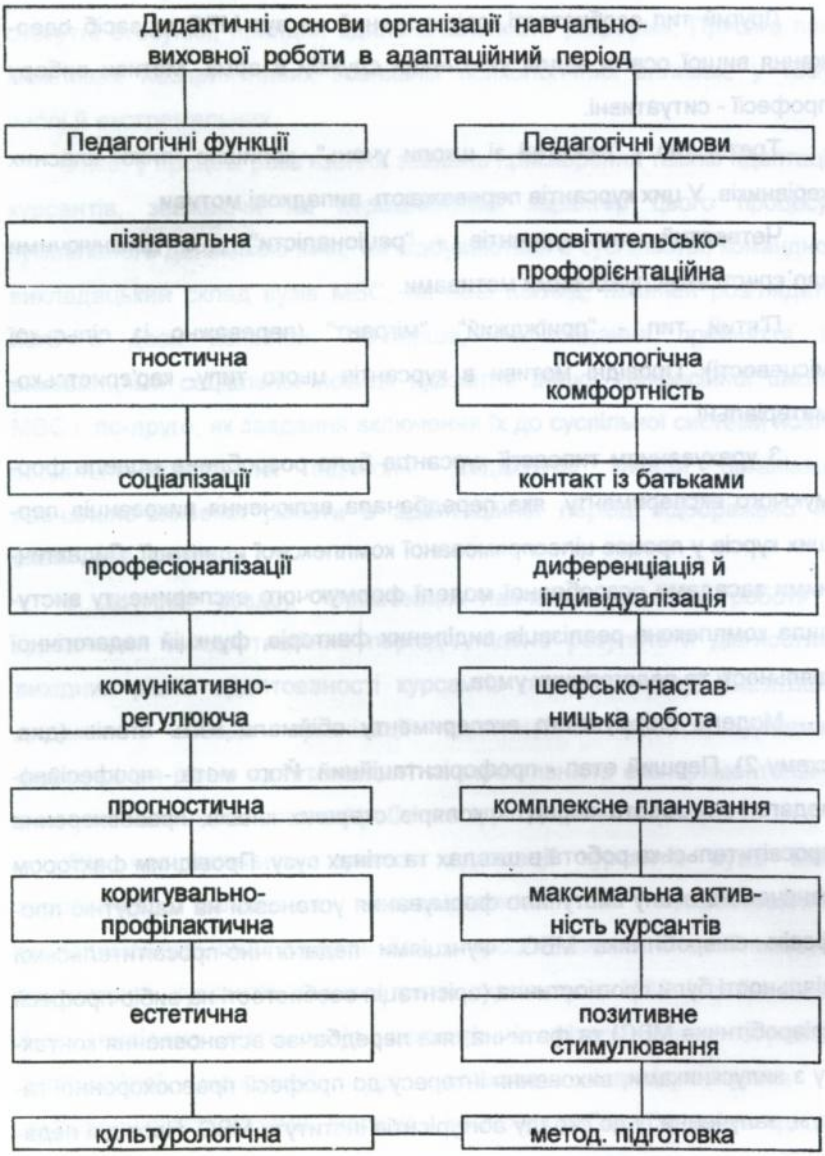

Схема 2.

Модель
навчально-виховної роботи з курсантами
в адаптаційний період

гогічні умови - просвітительсько-профорієнтаційна робота серед школярів та контакт із батьками майбутніх абітурієнтів.

Другий етап - підготовчий, його мета - методична робота щодо підготовки командно-викладацького складу до роботи з курсантами в адаптаційний період. Основним фактором означеного етапу була установка командно-викладацького складу на змістову навчально-виховну роботу з курсантами в адаптаційний період та залучення їх до активної навчально-пізнавальної і методичної діяльності.

Провідними функціями виступили гностична й прогностична, які містять пізнавальну інформацію для педагогів щодо прогнозування особистості майбутнього співробітника МВС. Основна педагогічна умова - комплексна методична підготовка командно-викладацького складу до поліфункціональної педагогічної діяльності в адаптаційний період.

Третій етап - ознайомчий. Він передбачав комплекс заходів щодо "входження" курсантів до нового соціального середовища, звикання їх до нової соціальної позиції "курсант інституту МВС". Провідними факторами на означеному етапі були розвивально-виховуючий потенціал соціального середовища та міжособистісне спілкування в системах "курсант - взвод - курсант", "курсант - командно-викладацький склад". Основними функціями педагогічної діяльності педколективу вузу виступили соціалізація особистості в нових умовах життєдіяльності, пізнавально-ознайомча, естетична та культурологічна функції. Домінуючими педагогічними умовами були: створення психологічної комфортності курсантів у нових умовах життєдіяльності й новій системі стосунків, тісний контакт із батьками курсантів, наявність позитивних емоційних стимулів в адаптаційний період.

Четвертий етап - основний. Його мета - максимальне залучення курсантів до всіх видів діяльності інституту, комплексна навчально-

виховна робота за всіма видами адаптації: навчальної, соціально-психологічної, професійної. Провідні фактори означеного етапу адаптації: діяльність курсантів у всій її різноманітності (навчальна, суспільна, професійно-спрямована, культурно-розважальна), розвивально-виховуючий потенціал соціального середовища, міжособистісне спілкування й активність особистості самого курсанта. Основні функції педагогічної діяльності: пізнавальна, гностична, соціалізація, професіоналізації, комунікативно-регулююча, естетична й культурологічна. Домінуючі педагогічні умови: диференціація та індивідуалізація начально-виховної роботи з курсантами молодших курсів; урахування різновікового складу курсантських груп й організація системи наставництва; робота з батьками; організація проміжної та рейтингової систем контролю знань, умінь і навичок; комплексний характер адаптаційної роботи; максимальна активність роботи курсантів, залучення їх до різноманітних видів діяльності, поліфункціональна педагогічна діяльність колективу інституту в адаптаційний період.

П'ятий етап - коригуючий, його мета - корекційна робота з курсантами, котрі через певні індивідуальні причини важко адаптувалися до окремих видів навчально-виховного процесу. Провідні фактори означеного етапу: діяльність, система особистісних стосунків, установка, соціальне середовище. Основні функції педагогічної діяльності: комунікативно-регулююча та корекційно-профілактична. Домінуючі педагогічні умови: контакт із батьками, проміжний та заключний рейтинговий контроль рівня адаптованості; диференційований та індивідуалізований підходи до кожного курсанта. На даному етапі переважали такі форми роботи, як індивідуальні бесіди з курсантами, зустрічі з батьками, шефсько-наставницька робота.

Заходи адаптаційної спрямованості планувалися відповідно до кожного виду адаптації: навчальної, соціально-психологічної та про-

фесійної. Основний зміст профорієнтаційної роботи полягав в орієнтації її на галузь, задля якої вуз МВС готує спеціалістів. Заключним заходом означеного етапу була організація традиційного для всіх вузів "Дня відчинених дверей". Особлива увага акцентувалася на роботі з батьками. Ознайомчий етап закінчувався урочистим церемоніалом - прийняттям Присяги - святом посвяти курсантів у співробітники ОВС.

Ми розуміли, що успіх ефективності соціально-психологічної адаптації багато в чому залежить від характеру виховної роботи, яка проводиться в адаптаційний період. Задля цього були складені комплексні плани виховної роботи (курсовий і відповідно до кожного взводу) з курсантами експериментальних груп. Вони передбачали різноманітні виховні заходи професійної орієнтації (бесіди, лекції, вечори відпочинку, зустрічі із цікавими людьми, вікторини, КВК, диспути, відвідування театрів, музеїв тощо), активними учасниками яких виступали самі курсанти.

Специфікою роботи означеного періоду була максимальна реалізація індивідуалізації та диференціації всіх виховних заходів з урахуванням типології професійної орієнтації особистості. Із цією метою начальники курсів експериментальних груп одержали для кожного взводу класифікаційні картки з позначкою типу професійної спрямованості особистості кожного курсанта та відповідні методичні рекомендації, педагогічні поради щодо домінуючих форм роботи з курсантами кожного типу: який саме з означених показників відповідно до кожного виду адаптації потребує стимулювання, розвитку чи виховання. Крім того, на кожного курсанта була заведена контрольна адаптаційна картка.

Відповідно до технології формуючого експерименту на кожному етапі виділилися ключові заходи, навколо яких будувалася вся систе

ма адаптаційної виховної роботи.

Коригуючою ланкою всієї системи навчально-виховної роботи в адаптаційний період стала розроблена нами рейтингова методика проміжного та заключного контролю рівнів адаптованості курсантів.

Отже, комплексна система навчально-виховної роботи педагогічного колективу вузу з урахуванням провідних факторів, функцій педагогічної діяльності й педагогічних умов позитивно відбилася на темпі й рівнях адаптації курсантів у перший та другий роки навчання. Так, уже до кінця першого курсу за всіма показниками навчальної адаптованості в експериментальних групах до високого рівня адаптованості піднялися з 6% до 30% курсантів (у контрольній - з 4% до 12%), до середнього - з 18% до 40% (у контрольних - з 16% до 30%). Більш суттєвими були результати адаптованості курсантів експериментальних груп других курсів. Якщо за вихідними даними після двох місяців навчання високий рівень спостерігався лише в 30% курсантів експериментальних (28% - контрольних) груп, то до кінця третього семестру він був уже характерним для 86% (у контрольних - 40%); на низькому рівні залишилося лише 4% курсантів (у контрольних групах - 26%).

Результати сформованості рівня соціально-психологічної адаптації в курсантів експериментальних груп засвідчили, що, якщо на початковому етапі в першокурсників високий рівень адаптації спостерігався лише в 2% (в обох групах), то після першого семестру до високого рівня піднялось уже 18% курсантів (у контрольних групах лише 6%); до середнього - з 4% до 32% (у контрольних - з 6% до 24%); на низькому рівні залишилося 50% (у контрольних - 70%) курсантів. На другому курсі високого рівня адаптованості в експериментальних групах досягло 64% (вихідні дані - 18%), у контрольних - 32% (вихідні дані

- 20%); на низькому - залишилося лише 14% (вихідні дані - 30%), у контрольних групах - 38% (вихідні дані - 32%).

Дані щодо рівнів сформованості професійної адаптованості засвідчують, що в експериментальних групах високий рівень професійної адаптації на першому курсі ще був відсутнім. Його вдалося сформувати лише до третього семестру в 20% курсантів (у контрольних - 8%). За вихідними даними, після 2 місяців навчання всі 100% знаходилися на низькому рівні адаптації (дезадаптації). Уже до кінця першого семестру середнього рівня досягло 40% курсантів (у контрольних - 20%). За даними дослідження, до початку другого курсу все ще був відсутній високий рівень адаптації. Але до кінця третього семестру високого рівня досягли 20% курсантів (у контрольних групах - 8%). На низькому рівні залишилося 18% (у контрольних - 34%) курсантів.

Динаміка процесу адаптованості курсантів експериментальних груп представлена на графіку (див. графік 1).

Як бачимо, найбільш високий показник коефіцієнта адаптованості курсантів (Кад) був досягнутий відповідно до навчальної адаптації. Його динаміка в експериментальних групах така: початковий зріз - 0,36; проміжний - 0,58; підсумковий - 0,74; середній - 0,56. У контрольних групах Кад був значно нижчий: початковий - 0,35; проміжний - 0,41;підсумковий - 0,56; середній - 0,34. Дещо нижчими були показники Кад відповідно до соціально-психологічного виду адаптації. Динамика формування його в експериментальних групах така: початковий зріз - 0,18; проміжний - 0,34; підсумковий - 0,58; середній - 0,34. В контрольних групах: початковий зріз - 0,20; проміжний - 0,31; підсумковий - 0,47; середній - 0,33. Дещо відставала професійна адаптованість курсантів. Так, показники Кад у експериментальних групах були такими: початковий зріз - 0,12; проміжний - 0,16; підсумковий - 0,25; середній - 0,14. У контрольних групах: початковий зріз - 0,13; проміжний - 0,11;

Графік 1

Динаміка процесу адаптованості курсантів експериментальних груп

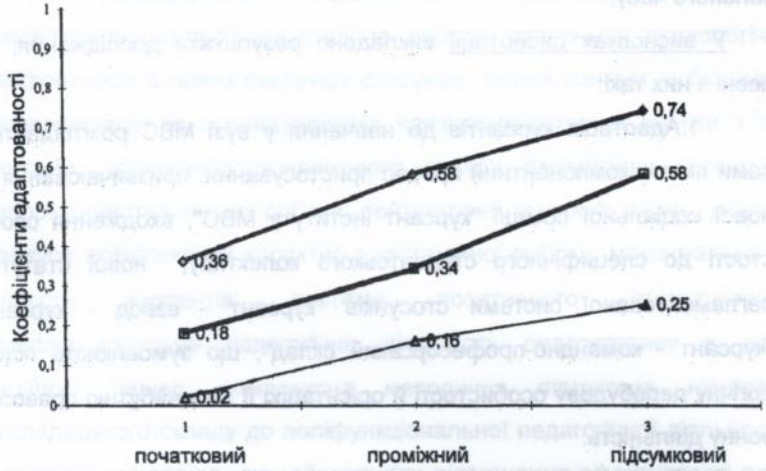

Умовні позначення:

- навчальна адаптація
- соціально-психологічна адаптація
- професійна адаптація

підсумковий - 0,13; середній - 0,11.

На нашу думку, одержані результати є досить закономірними. Процес навчальної діяльності для курсантів не був новим, їм потрібно було лише "перебудуватися" на нові форми й методи навчальної діяльності, які є специфічними для вузу МВС. Процес соціально-психологічної адаптації проходив дещо уповільненими темпами, оскільки він сам по собі є поліаспектним процесом у нових для курсантів умовах.

Процес професійної адаптації пов'язаний із дещо іншими труднощами. Правоохоронна діяльність, яку обрали випускники шкіл, для переважної більшості з них є зовсім новою та складною професійною

діяльністю, яка пов'язана передусім із формуванням нової системи знань, умінь та навичок, що потребують довготривалого періоду навчального часу.

У висновках дисертації викладено результати дослідження, головні з них такі:

1.Адаптація курсантів до навчання у вузі МВС розглядається нами як полікомпонентний процес пристосування, призвичаювання до нової соціальної позиції "курсант інституту МВС", входження особистості до специфічного студентського колективу, нової статутно-регламентованої системи стосунків "курсант - взвод - курсант", "курсант - командно-професорський склад", що зумовлюють психологічну перебудову особистості й орієнтацію її на майбутню правоохоронну діяльність.

2. Протиріччя та специфічність перебування курсантів у вузах МВС дещо перешкоджає адаптаційному процесові. Як засвідчили результати пошуково-розвідувального експерименту, після двох місяців перебування курсантів у стінах інституту рівень їх адаптованості відповідно до навчальної та соціально-психологічної адаптацій виявився низьким, а відповідно до професійної - усі студенти знаходилися ще на рівні дезадаптації.

3. Провідними позитивно-стимулюючими факторами адаптаційного періоду курсантів вузів МВС виступили: діяльність у всій її різноманітності (навчальна, суспільна, професійно-спрямована, культурно-розважальна); розвивально-виховуючий потенціал соціального середовища; міжособистісне спілкування; активність особистості; установка на професійну діяльність.

4. Основними функціями педагогічної діяльності були: пізнавальна, гностична, соціалізації, професіоналізації, ко-

мунікативно-регулююча, прогностична, корекційно-профілактична, естетична та культурологічна.

5. Домінуючими педагогічними умовами виступили: просвітительсько-профорієнтаційна робота; створення психологічної комфортності в нових системах стосунків; тісний контакт із батьками; диференціація та індивідуалізація навчально-виховної роботи з курсантами; урахування різновікового складу курсантів і організація шефсько-наставницької роботи; рейтинговий контроль знань, умінь та навичок; комплексний характер адаптаційної роботи; максимальна активність курсантів; система позитивного стимулювання; поліфункціональна педагогічна діяльність педколективу в адаптаційний період; комплексна методична підготовка командно-викладацького складу до поліфункціональної педагогічної діяльності в адаптаційний період, які забезпечили підвищення ефективності адаптації курсантів.

6. Результати дослідження засвідчили, що під впливом експериментальної системи навчально-виховної роботи в адаптаційний період значно підвищилися темпи та рівні адаптованості курсантів експериментальних груп у порівнянні з контрольними, при цьому найбільш високі показники було досягнуто відповідно до навчальної адаптації, дещо нижчі відповідно до соціально-психологічної та професійної адаптації.

7. Успіх адаптації курсантів залежить від: типу професійної орієнтації випускника школи, сімейних традицій, ступеня задоволеності курсантів системою навчально-виховної роботи у вузі; наявності позитивно-емоційного стимулювання; своєчасного ліквідування протиріч адаптаційного процесу; вікової градації курсантів; ступеня впливу соціального фактору на процес навчання в міській та сільській школі;

способу організації системи навчально-виховної роботи в адаптаційний період.

Основні ідеї та положення дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Адаптаційна спрямованість змісту навчального процесу у вузі МВС: Методичний посібник (рос.мовою).-Одеса: ОИВС, 1996.-52 с. (у співавт.), (3 др. арк.).

2. Соціально-педагогічний аналіз проблеми професійної адаптації курсантів // Освіта в сучасному суспільстві: проблема, теорія, практика. Доповіді міжнародної науково-практичної конференції.-Одеса, 1996.-С.28-29. (0,4 др.арк.).

3. Особливості психолого-педагогічного процесу адаптації у вузі закритого типу // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ - №1.-1997.- С.142-147. (0,6 др.арк.).

4. Збірка методичних посібників та документів, які регламентують навчально-методичну і виховну роботу в училищі.-Одеса, 1994.-85с. (у співавт.), (3,5 др.арк.).

5. Збірка методичних рекомендацій щодо проведення занять з курсантами і слухачами інституту.-Одеса, 1995.- 47с. (у співавт.), (2 др.арк.).

6. Інновації в ціннісних орієнтаціях курсантів у процесі їх адаптації в інституті //Громадянське суспільство і правова держава.-Львів: ЛІВС, 1996.-С.173-180, (0,8 др.арк.).

7. Студенство в умовах перехідного періоду// Погляд в майбутнє: молодь, суспільство, цивілізація (рос.мовою). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.-Одеса, 1996.-С.113-116, (у співавт.), (0,4 др.арк.).

8. Організаційні принципи забезпечення модульно-рейтингової системи оцінки якості освіти в Одеському інституті внутрішніх справ.// Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.-№1.-1997.-С.128-133, (0,7 др.арк.).

9. Педагогічні умови адаптації курсантів до навчання у вузі.(теоретичний аспект)//Нові інформаційні технології навчання в учбових закладах України(рос.мовою). статті за матеріалами доповідей Української науково-методичної конференції (Ч.1)-Одеса,1997-С.54-55 (0,4 др.арк.)

Васильєв Г.І. Педагогічні умови адаптації курсантів до навчання у вузах МВС, - Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності: 13.00.01 - теорія та історія педагогіки.

Південноукраїнский державний педагогічний університет ім.К.Д.Ушинського. - Одеса,1997.

Досліджувалася проблема адаптації курсантів до навчально - виховного процесу вузів МВС. Розкрито специфічні особливості та закономірності адаптаційного процесу курсантів до вузу закритого типу. Визначено основні функції, фактори й педагогічні умови, що сприяють успішній адаптації курсантів до навчання у вузах МВС.

Ключові слова: педагогічні умови, адаптація, рейтингова система, вуз закритого типу.

Васильев Г.И. Педагогические условия адаптации курсантов к обучению в вузах МВД. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики.

Южно-Украинский педагогический университет им.К.Д.Ушинского - Одесса, 1997.

Исследовалась проблема адаптации курсантов к учебно-воспитательному процессу вузов МВД. Раскрыты специфические особенности и закономерности адаптационного процесса курсантов к вузу закрытого типа. Определены основные функции, факторы и педагогические условия, способствующие успешной адаптации курсантов к обучению в вузах МВД.

Ключевые слова: педагогические условия, адаптация, рейтинговая система, вуз закрытого типа.

Vasiliev G.I. Certain conditions of adaptation of cadets to studying at Law Enforcement institutions.

A dissertation to obtain the degree of Candidate of Pedagogical science on speciality 13.00.01 - the Theory and History of Pedagogic, South-Ukrainian State Pedagogical University named after K.D.Ushinsky, Odessa, 1997.

The work is presented here by is devoted to studying the phenomena of adaption of cadets to studying at Law Enforcement institutions, being a complex psycho-pedagogical process. In the work the Basic factors, functions and pedagogical conditions to promote the successful adaptation of cadets of the "closed institutions" are approached.

Key words: pedagogical conditions, adaptation, reiting system, "closed institute".

Підписано до друку 11.08.97.
Обсяг 1.0 друк. арк. Формат 60x84/16.
Наклад 120 прим. Папір офсетний. Зам. № 343.

Надруковано НВФ "Астропринт"
м. Одеса, вул. Преображенська, 24, к.13.
Тел./факс: (0482) 26-98-82, 26-96-82.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики.

Южно-Украинский педагогический университет им. К.Д.Ушинского. Одесса, 1997

Исследовалась проблема адаптации курсантов к учебно-воспитательному процессу вузов МВД. Раскрыты сущность, выявлены особенности и закономерности адаптационного процесса курсантов к вузу закрытого типа. Определены основные функции, факторы и педагогические условия, способствующие успешной адаптации курсантов к обучению в вузах МВД.

Ключевые слова: педагогические условия, адаптация, учебно-воспитательная система, вуз закрытого типа.

Vasiliev S.V. Cadets' adaption to studying in Law Enforcement institutions.

A dissertation to obtain the degree of Candidate of Pedagogical science on speciality 13.00.01 - the Theory and History of Pedagogic. South-Ukrainian State Pedagogical University named after K.D.Ushinsky. Odessa, 1997.

The work is presented here by is devoted to studying the mechanisms of adaption of cadets to studying at Law Enforcement institutions, being a complex psycho-pedagogical process. In the work the basic factors, functions and pedagogical conditions to promote the successful adaption of cadets of the "closed institutions" are approached.

Key words: pedagogical conditions, adaption, teaching system, "closed institute".

Ав 38.408